

IZABELA BOŻYK

„Wzór żołnierza i obywatela”
– Jan Opiełiński, „Wojsznar”, „Zdanowicz”
(1892–1918)

Na placu Stanisława Małachowskiego, przed gmachem Zachęty w Warszawie od 1999 r. stoi pomnik peowiaka, przedstawiający umierającego, nagiętego mężczyznę, z krótkim mieczem w rękę i odchyłoną do tyłu głową. Monument, poświęcony żołnierzom Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) poległym w latach 1914–1921, jest repliką rzeźby Edwarda Wittiga, która po raz pierwszy stanęła w tym miejscu w 1933 r. Usunięta przez Niemców w czasie okupacji, zaginęła w 1940 r. Dopiero w 1989 r. na terenie Królikarni zostały odnalezione fragmenty jej cokołu. Niezbyt entuzjastycznie przyjęty w czasach II Rzeczypospolitej pomnik, współcześnie został zrekonstruowany na podstawie fotografii i gipsowych elementów, zachowanych w Muzeum Narodowym¹. Powodem krytycznych uwag na temat rzeźby w chwili jej pierwotnego odsłonięcia był fakt, iż nie była ona oryginalna, lecz stanowiła część wcześniejszego dzieła autora pt. *Walka*². Zanim powstał pomnik poświęcony czynowi POW, fragment *Walki*, przedstawiający postać konającego mężczyzny, po raz pierwszy umieszczony został w 1926 r. jako rzeźba nagrobna na cmentarzu Powązkowskim. Stoi do dziś na mogile jednego z peowiaków, majora Jana Tadeusza Opiełińskiego. Poświęcenie jego nagrobka 4 grudnia 1935 r. było wielką uroczystością. Uczestniczyli w niej przedstawiciele najwyższych władz z Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych Edwardem Śmigłym-Rydzem, premierem Marianem

¹ I. Grzesiuk-Olszewska, *Warszawska rzeźba pomnikowa*, Warszawa 2003, s. 89–91.

² A. Melbechowska-Luty, *Posłgi i ludzie: rzeźba polska dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939)*, Warszawa 2005, s. 154.

Zyndramem-Kościałkowskim i wiceministrem Adamem Kocem na czele³. Tablica nagrobna informuje, iż w kwaterze nr 125 spoczął: „Jan Tadeusz/Opieliński/Wojsznar-Zdanowicz/Oficer I Brygady i P.O.W./B. Komendant K.N.I i K.N.IV/Po śmierci major W.P./Kawaler UM. KN. Z Miecz./2.X.1882 – 4.XI.1918/Z trudu nadmiernego w służbie bezimiennej zginął przedwcześnie w przededniu wskrzeszenia”⁴.

Jan Opieliński należał do tej części swego pokolenia, które urodzone pod zaborami wzięło czynny udział w walce o niepodległość, zakończonej sukcesem. Był żołnierzem, oficerem, legionistą, jednym z młodych ludzi, którzy zaangażowali się w działalność wojskową jeszcze przed I wojną światową. Dziś prawie nieznany, pod koniec wojny należał do najbliższego grona współpracowników Józefa Piłsudskiego.

W dotychczasowych ustaleniach dotyczących jego osoby pojawiają się dwie daty urodzenia – 1882 lub 1891⁵. W rzeczywistości Opieliński urodził się 2 października 1891 r. w Warszawie w katolickiej rodzinie inteligentkiej⁶. Jego rodzicami byli: Tadeusz Opieliński i Kamila z Kuczyńskich⁷. Obie rodziny miały szlacheckie korzenie. Tadeusz Opieliński urodził się w osadzie Chocz w guberni kaliskiej, w dzieciństwie i wczesnej młodości miesz-

³ *Wzór żołnierza i obywatela*, „Nowiny. Żołnierska gazeta ścienna” 1935, rok IV, nr 95, [Warszawa 4 XII]; <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/plain-content?id=13966> (dostęp 22 X 2014 r.).

⁴ *Nagrobek Jana Opielińskiego* [w:] *Inwentaryzacja konserwatorska nagrobków Cmentarza Powązkowskiego*, arkusz 1392; <http://www.komitetpowazkowski.home.pl/pdf/1392.pdf> (dostęp 27 X 2014 r.).

⁵ Z. Bitner, R. Bratkowski, *Żołnierze Legionów Polskich 1914–1917 czyli postacie na polskich znakach pocztowych 1918–2010*, Płock 2012, s. 17; W.K. Cygan, *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich*, Warszawa 1992, s. 82; Wikipedia.pl, *Biogram Jana Opielińskiego* (dostęp 27 X 2014 r.). Data 1882 została przyjęta na podstawie tablicy nagrobnej, ta jednak kilkanaście lat temu poddana została renowacji i wtedy pojawił się na niej błędny napis. Niewłaściwy rok urodzenia – 1892 – podany jest także w książeczce wojskowej Opielińskiego. Jedynymi miarodajnymi źródłami są Akta Stanu Cywilnego (dalej ASC) i *Karta ewidencyjna oficerska*, z których wynika, że urodził się w 1891 r.

⁶ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej CAW), Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów WP, sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 1–2; Archiwum Państwowe w Warszawie (AP w Warszawie), ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Aleksandra, Księga Ochrzczonych z 1892 r., akt nr 1024; I. Bożyk, *Zapomniana postać oficera Legionów i POW Jana Zdanowicza-Opielińskiego „Wojsznara” i jego związki z Kielcami*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, t. VII, s. 99–107.

⁷ AP w Warszawie, ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Jana, sygn. 113, Księga Małżeństw 1891 r., akt nr 113, s. 57. Ojciec, z zawodu prowizor apteczny, pracował wraz z żoną, która pomagała mu w prowadzeniu rodzinnego interesu jako pomoc aptekarska. Pobrali się w Warszawie, w parafii św. Jana 29 VI 1891 r., w obecności ojca panny młodej, Kajetana Kuczyńskiego, kupca ze stolicy oraz Władysława Mariana Kuczyńskiego, urzędnika, zamieszkałego na Pradze.

kał w Kaliszu. Jego rodzice należeli do miejscowej elity. Ojciec Tadeusza Maksymilian w latach 1898–1903 pełnił funkcję prezydenta miasta Kalisza, natomiast matka Emilia pochodziła ze znanej kaliskiej rodziny Koperskich. O ich pozycji świadczy choćby okazały grobowiec w głównej części cmentarza w Kaliszu⁸. Dziadkowie Opiełińskiego ze strony matki, Kajetan i Emilia z Wołosewiczów, mieszkali w Warszawie i zajmowali się kupiectwem. Brat Kamili Jan Kuczyński był księdzem prefektem w parafii św. Aleksandra na Placu Trzech Krzyży⁹. Tam też ochrzczony został pierworodny syn Kamili i Tadeusza, w obecności rodziców chrzestnych Bolesława Lücka, lekarza z zawodu i Antoniny Tyrawskiej¹⁰.

Po ślubie Opiełińscy wraz z synem wyjechali do Rosji, gdzie zamieszkali w mieście Krasnosłobock w guberni penzeńskiej¹¹. Tam urodziły się dwie córki, w 1895 r. przysła na świat Stanisława, w 1899 – Zofia. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych XIX w. przeprowadzili się ponownie do kraju i zamieszkali w Zduńskiej Woli, gdzie wraz ze współnikiem Józefem Szaniawskim prowadzili aptekę¹². Tam urodził się w 1901 r. drugi syn Kazimierz, którego rodzicami chrzestnymi byli dziadek Maksymilian i Bronisława Wojsznar¹³. Nazwisko matki chrzestnej Kazimierza może tłumaczyć przyjęcie później przez Opiełińskiego pseudonimu „Wojsznar”; była to zapewne krewna bądź dobra znajoma rodziców. Pochodzenia drugiego przydomku – „Zdanowicz” – nie udało się ustalić, zresztą podczas wojny używał nie tylko tych dwóch, ale kilkunastu pseudonimów¹⁴. Kazimierz Opiełiński zmarł w kwietniu 1902 r., mając zaledwie rok i 3 miesiące¹⁵.

⁸ Zbiory rodzinne Macieja Wrzeszcza, M. Wrzeszcz, „Z moich wspomnień”, mps, s. 1–8. [podobnie jak pozostałe dokumenty rodziny Opiełińskich i Wrzeszczów udostępnione autorce przez p. Macieja Wrzeszcza, siostrzeńca Jana Opiełińskiego]; J. Marczyński, *Nekropolie kaliskie miejscem pochówku prezydentów miasta (1806–1952)*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Genealogicznego Kalisia” 2011, t. 1, s. 62.

⁹ *Adresy Warszawy, rocznik 1909*, oprac. A. Żwan, Warszawa 1909; M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 3.

¹⁰ AP w Warszawie, ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Aleksandra, sygn. 118, Księga Ochrzczonych 1892, akt nr 1024.

¹¹ M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 1.

¹² Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej AP w Kielcach), Zbiór Marii Opiełińskiej (ZMO), sygn. 1, Życiorys Marii Opiełińskiej, s. 1–10; „Kalizsanin. Kalendarz ilustrowany na rok zwyczajny 1903”, r. II, ułożył W. Szatkowski, s. 168.

¹³ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej AP w Łodzi), ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej w Zduńskiej Woli, Katalog urodzenia, 1901, akt nr 150.

¹⁴ CAW, Jan Opiełiński, I.482.72-6632, Wniosek na odznaczenie orderem „Virtuti Militari” w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z 23 I 1920, Warszawa 30 X 1921, k. 1–6.

¹⁵ AP w Łodzi, ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej w Zduńskiej Woli, sygn. 106, Księga zgonów 1902, akt nr 98, s. 239.

Najmłodszym dzieckiem Opiełińskich była Maria Elżbieta, urodzona kilka miesięcy po śmierci Kazimierza, również w Zduńskiej Woli¹⁶. Podobnie jak najstarszy brat Jan była postacią niezwykłą. Absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, nauczycielka, dyrektorka szkoły w Kielcach, w latach okupacji hitlerowskiej zorganizowała tajne nauczanie dla młodzieży. Posadę dyrektorki jedynej przed wojną rządowej szkoły średniej dla dziewcząt w Kielcach, Gimnazjum i Liceum Bł. Kingi, uzyskała w młodym wieku. Niezależnie od jej osobistych zdolności i wykształcenia fakt, że była siostrą człowieka z otoczenia Piłsudskiego, mógł wpłynąć na tę nominację. Dyrektorką została we wrześniu 1932 r., a więc w momencie wprowadzenia w Polsce reformy szkolnictwa, której autorem był minister Janusz Jędrzejewicz. Niegdyś dobrze znał jej brata, bowiem obaj byli członkami POW i Konwentu Organizacji A. Nominacja Opiełińskiej jako sprawa polityczna była w Kielcach w 1932 r. dość szeroko komentowana przez opinię publiczną¹⁷. Nowa dyrektorka prestiżowej szkoły jednak szybko przekonała do siebie wielu niechętnych. Podczas okupacji stała się prawdziwą lokalną bohaterką. Po wojnie władze komunistyczne szykanowały ją za przynależność do Armii Krajowej, a także z powodu zmarłego brata, człowieka z bliskiego kręgu marszałka. Jego przeszłość była jednym z powodów ataku na Opiełińską lokalnych władz komunistycznych, który nastąpił w lutym 1946 r. podczas posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach. Pozbawiona stanowiska i pracy, zagrożona aresztowaniem przez Urząd Bezpieczeństwa, zmuszona została do ucieczki na ziemie zachodnie¹⁸.

Droga życiowa Opiełińskiego jako przyszłego bojownika o polską sprawę rozpoczęła się w 1905 r., kiedy wziął udział w strajku szkolnym i podpisał petycję o wprowadzenie polskiego języka wykładowego do szkół. Został za to relegowany z Gimnazjum Rządowego w Kaliszu. W tej sytuacji rodzice zapisali go do prywatnej Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców przy ul. Waliców w Warszawie¹⁹. Wkrótce po wyjeździe syna do stolicy Opiełińscy, troszcząc się także o odpowiednie wykształcenie córek,

¹⁶ AP w Łodzi, ASC Parafii Rzymsko-Katolickiej w Zduńskiej Woli, sygn. 106, Katalog urodzenia 1902, akt nr 527.

¹⁷ J. Jerzmanowski, *W starych Kielcach*, Kielce 1984, s. 301.

¹⁸ AP w Kielcach, Wojewódzka Rada Narodowa w Kielcach, sygn. 4, Stenogram z posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego w dniach 21 i 22 II 1946 r. w Sali posiedzeń Ligi Morskiej i Kolonialnej, u. Sienkiewicza, k. 2; AP w Kielcach, ZMO, sygn. 1, Życiorys Marii Opiełińskiej, s. 1; I. Bożyk, *Sylwetka Marii Opiełińskiej – nauczycielki, dyrektorki, działaczki ZNP i TON*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2015, nr 3–4, s. 190–211; A. Massalski, *Opiełińska Maria Elżbieta 1902–1975* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV/1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 121–22; A. Massalski, S. Meducki, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Wrocław 2007, s. 178, 181, 189–198, 200–202.

¹⁹ M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 4.

w 1910 r. przeprowadzili się do Warszawy. Najstarszy syn po zdaniu egzaminu maturalnego w 1911 r., jak wielu innych uczestników strajku szkolnego, wybrał uczelnię w Galicji²⁰. Wyjechał do Lwowa, gdzie rozpoczął studia na Politechnice, na Wydziale Budowy Maszyn²¹. Przez trzy lata, począwszy od 1911 r., zapisywał się corocznie jesienią na studia. Działal też czynnie w studenckiej organizacji samopomocowej Bratnia Pomoc, został wybrany na członka zarządu w 1912 r.²² Jednak jeśli chodzi o same studia, to w jego dokumentach brak jakichkolwiek wpisów dotyczących uzyskanych zaliczeń czy zdawania egzaminów, co oznacza, że raczej na zajęcia nie uczęszczał²³. Jak się wydaje, Opiełiński zamiast studiom oddał się w tym czasie bez reszty działalności zupełnie innego rodzaju. Podczas pobytu we Lwowie wstąpił bowiem do Związku Walki Czynnej. Wtedy też zetknął się z organizacjami strzeleckimi działającymi w zaborze austriackim²⁴.

Studiując we Lwowie Opiełiński szybko trafił do grona osób uczestniczących w szkoleniu wojskowym, w ramach działalności Związku Strzeleckiego. W latach 1912–1914 był słuchaczem niższej szkoły oficerskiej we Lwowie. Pełnił w tym czasie funkcję komendanta Intendentury Głównej i komendanta plutonu szkoły żołnierskiej²⁵. Wobec zbliżającego się międzynarodowego konfliktu, w latach 1912–14 aktywizowały się polskie środowiska polityczne. W Wiedniu w listopadzie 1912 r. powołano Tymczasową Komisję Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (od 1913 r. Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych)²⁶. Na czele Komisji stanął Piłsudski jako komendant główny, któremu podporządkowane zostały Związki Strzeleckie.

²⁰ Zob. B. Miedziński, *Moje wspomnienia (1)* „Zeszyty Historyczne” [Paryż] 1975, z. 33, s. 19; T. Nałęcz, *Pokolenie Józefa Piłsudskiego* [w:] *Legenda Legionów. Opowieść o Legionach i ludziach J. Piłsudskiego*, red. W. Sienkiewicz, Warszawa 2013, s. 336.

²¹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2, Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; M. Opiełińska, „Życiorys Jana Tadeusza Opiełińskiego”, mps, s. 1–2.

²² *LII Sprawozdanie Roczne Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Politechniki we Lwowie za Rok Administracyjny 1912–1913*, Lwów 1913, s. 44, 57.

²³ Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego, fond. 27, op. 5, Politechnika Lwowska, Wydział Budowy Maszyn, c. k. Szkoła politechniczna, Teczka personalna Jana Tadeusza Opiełińskiego, k. 1–5.

²⁴ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2012, s. 203–205; W. Sieroszewski, *Józef Piłsudski*, Lublin 1916, s. 33; M. Wiśniewska, *Związek Strzelecki 1910–1939*, Warszawa 2010, s. 24; M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas I wojny światowej 1914–1918*, Warszawa 1990, s. 30.

²⁵ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2.

²⁶ A. Garlicki, *Józef...*, s. 223.

W dniu wybuchu wojny, 28 lipca 1914 r., Opieliński został przeniesiony ze Lwowa do Związku Strzeleckiego w Krakowie. Jako jednak do armii rosyjskiej nie otrzymał powołania²⁷. Na początku sierpnia Piłsudski otrzymał zgodę Austriaków na mobilizację oddziałów strzeleckich, które miały podjąć działania na terenie zaboru rosyjskiego. Sformowana w Oleandrach pierwsza polska jednostka rozpoczęła marsz w kierunku granicy 6 sierpnia. Opieliński wyruszył wraz z batalionem Mieczysława Norwida-Neugaubauera²⁸. Do kadrówki jako Tadeusz Wojsznar²⁹ dołączył 7 sierpnia, w dniu wkroczenia strzelców do Miechowa. Od dnia następnego aż do 2 grudnia 1914 r. pełnił funkcję komendanta plutonu w 2 kompanii III batalionu pod dowództwem Edwarda Rydza-Śmigłego³⁰. Chrzest bojowy przeszedł we wrześniowych walkach nad Wisłą i Nidą, po których 27 września 1914 r. został mianowany podchorążym³¹. Po potyczkach w rejonie Szczucina i Nowego Korczyna Rosjanie przejęli inicjatywę i Piłsudski rozkazał swym żołnierzom odwrót za Wisłę³². W październiku rozpoczęła się ofensywa austriacko-niemiecka w kierunku Dębłina i Warszawy. Zgodnie z rozkazem dowództwa austriackiego 29 września legionieści przekroczyli ponownie Wisłę i znów znaleźli się na terenie Królestwa Polskiego. We wsi Jakubowice 9 października kilkudziesięciu żołnierzy z rozkazu Piłsudskiego otrzymało szlify oficerskie, także Opieliński został wtedy podporucznikiem³³.

III batalion kilka dni później znowu był na polu walki. W dniach 22–27 października wziął udział w bitwie w okolicy miejscowości Anielin i Laski³⁴. Początkowo pluton dowodzony przez Opielińskiego, wchodzący w skład batalionu III, pozostawał w rezerwie, następnie wziął udział w bezpośredniej walce i odznaczył się brawurą i bohaterstwem. Opieliński w trakcie boju pod

²⁷ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2. W rzeczywistości nie był jednakim, ale prawdopodobnie chodzi tu o to, iż nie miał już w tym czasie brata.

²⁸ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 38.

²⁹ Nazwisko to przywoływane jest też w brzmieniu Wojsznar, ale prawidłowa pisownia na podstawie dokumentów pochodzących z CAW powinno brzmieć Wojsznar.

³⁰ CAW, AP 4435, Opieliński Jan, Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921; J. Osiecki, *Kieleckie ścieżki...*, s. 37.

³¹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2.

³² U. Oettingen, *Czarkowcy – na drodze do niepodległości, część I*, Kielce 2002, s. 25–72; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 94; W. Sieroszewski, *Józef...*, s. 47–50; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 110–112.

³³ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 97.

³⁴ M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 113–115.

Anielinem walczył na bagnety, wraz z plutonem zasłużył się także wzięciem do niewoli 134 rosyjskich jeńców, w tym 2 oficerów. Jako dowódca otrzymał za to pochwałę w rozkazie Komendy Legionów³⁵. Walki zakończyły się 26 października załamaniem natarcia i przejściem inicjatywy przez Rosjan.

Podczas odwrotu na początku listopada pluton Opiełińskiego brał udział w drobnych potyczkach, walcząc w osłonie III batalionu. Kolejne dramatyczne wydarzenia miały miejsce, gdy oddziały polskie dotarły do wsi Krzywopłaty³⁶. Wtedy nadszedł rozkaz, aby część legionistów dokonała rozpoznania terenu między Żarnowcem a Miechowem. Piłsudski podjął decyzję przebicia się do Krakowa, ale inną drogą niż wskazana przez Austriaków. Było to możliwe dzięki przeprowadzeniu w dniach 9–12 listopada wywiadu bojowego w rejonie Uliny Małej przez oddziały wyznaczone przez Komendanta. W operacji brał udział I i III batalion, a więc także pluton Opiełińskiego³⁷. Słynny manewr, przeprowadzony zgodnie z koncepcją Piłsudskiego, był mocno ryzykowny, jednak przebiecie do Krakowa powiodło się i część żołnierzy, dowodzona bezpośrednio przez Piłsudskiego, znalazła się na tyłach wroga³⁸.

Dalsze walki prowadzono na Podhalu w okolicach Nowego Sącza. Armia rosyjska, dążąc do wyeliminowania Austriaków, rozpoczęła w listopadzie 1914 r. ofensywę w Galicji. Oddziały Piłsudskiego trafiły na odpoczynek do Zawoi, niedaleko Suchej Beskidzkiej. Niebawem zostały ponownie skierowane na pierwszą linię frontu. Bezpośredni kontakt z wrogiem nawiązany został 24 listopada. Pluton Opiełińskiego w trakcie walk na tym terenie uczestniczył w nocnym wypadzie przeciwko rosyjskim ułanom we wsi Chyżówki³⁹.

Opiełiński od końca listopada 1914 r. stacjonował we wsi Słopnice, przeprowadzając nocne patrole okolic. Na przełęczy między wzniesieniami Mogielnica a Łopień doszło do kolejnych potyczek batalionu Rydza-Śmigłego z oddziałami rosyjskimi⁴⁰. W początkach grudnia 1914 r. oddział Opiełińskiego znajdował się na pozycjach w rejonie Marcinkowic, Kleczan i Pisarzowej. Wziął udział w ataku na Klęczany. Kilkakrotnie już reorganizowane i powiększane liczebnie oddziały podległe Piłsudskiemu 14 grudnia

³⁵ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska, s. 2.

³⁶ J. Piłsudski, *Ulina Mała*, Warszawa 1935, s. 27–31; W. Sieroszewski, *Józef...*, s. 51; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 117.

³⁷ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

³⁸ W. Sieroszewski, *Józef...*, s. 55–61; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 117.

³⁹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

⁴⁰ Tzw. przełęcz Rydza-Śmigłego.

1914 r. zostały przeformowane w I Brygadę Legionów Polskich. Pod koniec pierwszego roku wojny, tuż przed słynną bitwą pod Łowczówkiem, Opieliński został mianowany komendantem 3 kompanii I Pułku Piechoty, w I batalionie⁴¹. Dowódcą pułku pozostawał Rydz-Śmigły, natomiast I batalionem komenderował Kazimierz Paweł Bojarski, pseudonim „Kuba”⁴². Być może przydział Opielińskiego do tego oddziału nie był przypadkowy, wszystko wskazuje, że on i dowódca batalionu znali się już wcześniej. Prawdopodobnie znajomość zawarli we Lwowie, bowiem Bojarski również był studentem politechniki i działaczem Związku Strzeleckiego.

Jedną z najbardziej znanych walk, stoczonych przez Legiony w czasie I wojny światowej, rozegrała się w dniach 22–25 grudnia 1914 r. pod miejscowością Łowczówek, dziś znajdująca się na terenie powiatu tarnowskiego⁴³. Kontratak rosyjski nastąpił w rejonie Łowczowa i Łowczówka. Rozkaz powstrzymania próby przełamania linii frontu, co groziło okrążeniem Austriaków, otrzymała m.in. I Brygada. Podczas trzydniowych krwawych walk, stoczonych z doborową dywizją rosyjską, legionieści zdobyli okopy wroga i wzięli wielu Rosjan do niewoli. Opieliński brał udział w boju jako szef 3 kompanii I Pułku. W wigilię 24 grudnia i w pierwszy dzień świąt Bożego Narodzenia Rosjanie przyspuścili kilkanaście razy szturm na pozycje Polaków, ale Brygada utrzymała zajęte pozycje. Straty w zabitych były jednak bardzo duże, wielu zostało też rannych. W walce pod Łowczówkiem zginął między innymi dowódca I batalionu, wspomniany wcześniej Bojarski, będący jednym z najbardziej zaufanych ludzi Komendanta⁴⁴. W jego zastępstwie dowódcą I baonu został Opieliński. W wigilię Bożego Narodzenia odłamek granatu ranił go w głowę, na szczęście rana była powierzchowna⁴⁵. Walki zakończyły się następnego dnia, żołnierze polscy otrzymali polecenie wycofania się w kierunku Lichwina, a następnie w rejon Lipnicy Murowanej.

W styczniu 1915 r. w Lipnicy Murowanej doceniona została postawa Opielińskiego, który otrzymał wtedy nominację na stopień porucznika.

⁴¹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska; U. Oettingen, *I Brygada Legionów Polskich nad Nidą w 1915 r.*, „Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich” 2013, [nr 4], s. 25.

⁴² S. Pomarański, *Bojarski Kazimierz Paweł*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, Kraków 1936, s. 242–43.

⁴³ M. Klimecki, *Legiony Polskie 1914–1918* [w:] *Legenda...*, s. 48–51; W. Lipiński (Socha), *Szlakiem I Brygady. Dziennik Żołnierski*, Łomianki 2014, s. 65–68.

⁴⁴ J. Cisek, K. Stepan, *Lista strat Legionów Polskich 1914–1918*, Kraków 2006, s. 18; W. Milewska, M. Zientara, *Sztuka Legionów Polskich* [w:] *Legenda...*, s. 415.

⁴⁵ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska; CAW, AP 4435, Opieliński Jan, Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921.

Został także wybrany do składu sądu honorowego oficerów I Brygady do spraw awansów i odznaczeń⁴⁶. Miał wówczas 22 lata.

W początkach marca I Brygada wróciła na teren Królestwa Polskiego, gdzie brała udział w dwumiesięcznych bojach pozycyjnych z Rosjanami nad Nidą w okolicach Pińczowa. Od pierwszych dni walk na tym terenie kompania Opiełińskiego brała czynny udział w działaniach, które przyniosły mu, jako dowódcy, wielkie uznanie. W nocy z 1 na 2 maja 1915 r. otrzymała rozkaz zaatakowania pozycji rosyjskich za Nidą i wzięcia jeńców⁴⁷. Było to zadanie, na którym zależało przede wszystkim dowództwu 2 Korpusu armii austriackiej. Plan ataku z zaskoczenia, opracowany szczegółowo przez Opiełińskiego, powiódł się znakomicie. Wraz ze swoją kompanią w nocy, 3 maja, dokonał brawurowego wypadu przeciwko wrogowi. Przeprowadzając się w bród przez Nidę, zaskoczyli całkowicie niespodziewających się napadu Rosjan. Zdobyli dwie linie okopów, zniszczyli umocnienia i ziemianki. Przede wszystkim zaś wypełnili zadanie, które było w tym momencie najważniejsze. Udało im się wziąć do niewoli ponad 60 Rosjan⁴⁸. Atak powiódł się bez strat własnych, a jeńcy dostarczyli wielu cennych informacji. Dzięki akcji zdobyto wiadomości na temat umocnień, stanowisk rosyjskiej artylerii oraz o stanie i uzupełnieniach dywizji przeciwnika. Opiełiński za akcję nad Nidą uzyskał pochwałę dowództwa, co znalazło potwierdzenie w jego karcie ewidencyjnej⁴⁹. Po wojnie, za akcję nad Nidą, został przedstawiony do odznaczenia pośmiertnie Orderem *Virtuti Militari* V klasy⁵⁰. O wyczynach oddziału „Wojsznara” wspominał po latach z podziwem Kasprzycki⁵¹.

Walki pozycyjne nad Nidą, w których uczestniczył Opiełiński, toczyły się do 25 maja, następnie po nocnym ataku na Przepiórów III Kompania biła się pod Konarami. W ciężkich walkach zginęło kilkuset żołnierzy I Brygady⁵². Pod koniec czerwca w okolicach Ożarowa miały miejsce kilkudniowe walki pozycyjne, a w dniach 27–29 czerwca porucznik Opiełiński wziął

⁴⁶ T. Kasprzycki, *Kartki z dziennika oficera I Brygady*, Warszawa 1934, s. 250.

⁴⁷ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów WP, sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska; CAW, AP 4435, Opiełiński Jan, Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921; W.K. Cygan, *Słownik...*, s. 82; T. Kasprzycki, *Kartki...*, s. 282–83; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 94.

⁴⁸ Liczba jeńców wynosiła 62 lub 64; w Karcie ewidencyjnej oficerskiej podano liczbę 64, we wniosku na odznaczenie... – 62.

⁴⁹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

⁵⁰ CAW, I. 482.72-6632, Opiełiński Jan, Wniosek na odznaczenie orderem „*Virtuti Militari*” w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z dnia 23 I 1920 r. Dekretu M.S. Wojsk. 102, IIa z d. 2 III 1920 r., Warszawa 27 III 1922, k. 1–3.

⁵¹ T. Kasprzycki, *Kartki...*, s. 282–83.

⁵² M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 156.

udział w kolejnym nocnym ataku, tym razem na Tarłów, gdzie zdobyto kolejne pozycje rosyjskie. W lipcu 1915 r. rozegrał się bój pod Jastkowem⁵³. Natarcie rozpoczęło się 30 lipca i trwało przez trzy dni. Wtedy ponownie żołnierze pod dowództwem Opielińskiego brali udział w nocnym ataku na pozycje wroga⁵⁴. Po akcji nad Nidą kilkakrotnie otrzymywali takie zadania, najwidoczniej uznani zostali za specjalistów w tego rodzaju wypadach. Po kilku dniach krwawych walk, 4 sierpnia Rosjanie rozpoczęli odwrót, a za nimi na wschód podążyli legioniści. W wyniku dalszych walk rosyjsko-austriackich w dniach 22–26 sierpnia doszło do kolejnego starcia, tym razem w okolicach miejscowości Wysokie Litewskie i Raśnej. Kompania Opielińskiego przeprowadzała wywiad i uczestniczyła w obronie przyczółka mostowego Zarzecze – Niesuchojeże. Ostatnim miejscem, gdzie stacjonował jako legionista, był rejon Kowla, tam wypełnił ostatni frontowy rozkaz Komendanta. Mianowicie otrzymał zadanie sprowokowania starcia z Rosjanami, by pozostałe polskie oddziały mogły przyjść mu z pomocą. Dzięki upozorowaniu rosyjskiego ataku Piłsudski wyprowadził legionistów z Kowla i nie dopuścił do planowanego podziału jednostki⁵⁵. Opieliński nie towarzyszył już dalej swoim podwładnym. Został zauważony jako zdolny i lojalny dowódca, a także dobry organizator. Komendant przeznaczył w tym czasie „Wojsznarowi” – Opielińskiemu zupełnie nowe zadania.

Wobec nowych wydarzeń, związanych z sukcesami wojsk państw centralnych na terenie Królestwa Polskiego, najistotniejszą rolę w planach Piłsudskiego odgrywała organizacja pod nazwą Polska Organizacja Wojskowa⁵⁶. Powstała na początku sierpnia 1914 r. Jej ograniczona początkowo działalność sprowadzała się do pozyskania poparcia środowisk politycznych Królestwa Polskiego i ewentualnej rozbudowy szeregów organizacji jako siły zbrojnej. Zadanie to Piłsudski wyznaczył zaufanym oficerom frontowym. Wśród tych, którzy mieli tego dokonać, znalazł się por. Opieliński, skierowany do pracy nad rozbudową POW 27 września 1915 r.⁵⁷ Jej bieżącą działalnością kierowała Komenda Naczelna, której podlegały komendy okręgowe. Opieliński od 10 października

⁵³ *Ibidem*, s. 158–160.

⁵⁴ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

⁵⁵ T. Kasprzycki, *Kartki...*, s. 461–62; M. Klimecki, *Legiony Polskie...*, s. 86; W. Milewska, J. T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii militarnej i politycznej*, Kraków 1998, s. 142.

⁵⁶ A. Belcikowska, *Polska Organizacja Zbrojna. Zarys dziejów*, Warszawa 1939; J. Holzner, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*, Warszawa 1973, s. 465; T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1984.

⁵⁷ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska; Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, Rozkaz wyjazdu dla J. Opielińskiego do Warszawy, 27 IX 1915 r., „Nachweis der Geschäftstage” (oryginał).

do 29 listopada pełnił funkcję komendanta okręgu 3, czyli kaliskiego. Wybór na tę odpowiedzialną funkcję nie był przypadkowy: „Jego niespożyta energia, olbrzymia inicjatywa i praca wyrwywają ze stagnacji i apatii szeregi organizacyjne w roku 1915 r.”⁵⁸. W okresie od 29 grudnia do 25 września 1916 r. był komendantem okręgu 1, czyli byłej guberni warszawskiej. Jesienią 1916 r. było już 19 okręgów, najwcześniej nastąpił podział komendy warszawskiej, z której wydzielono okręg 1, kierowany przez Opiełińskiego⁵⁹. W sierpniu 1916 r. utworzono grupy okręgów od A do E. Opiełiński awansował i 25 września 1916 r. został szefem grupy okręgów A. Wykazywał się na tym stanowisku niespożytą energią. Jedną z działaczek POW wspominała też jego troskę o wszystkich członków organizacji, w tym prowadzących zagrożoną aresztowaniem działalność wydawniczą⁶⁰.

Oprócz działalności wojskowej POW zajmowała się także pracami politycznymi, choć oficjalnie należało to do partii i stronnictw skupionych w powstałym w grudniu 1915 r. Centralnym Komitecie Narodowym (CKN). W rzeczywistości związki POW z CKN były bardzo silne, bowiem do władz CKN wchodził członkowie POW⁶¹. W pracach politycznych ściślego kierownictwa POW w tym okresie uczestniczył czynnie Opiełiński. Był autorem memoriału z 1916 r., dotyczącego kwestii zwierzchnictwa i wzajemnych relacji władz cywilnych i wojskowych, na korzyść tych ostatnich⁶². Jego przekonanie w tym względzie wynikało z uznania przywództwa Piłsudskiego jako jedynego zwierzchnika POW i męża opatrnościowego, zdolnego poprowadzić Polaków do niepodległości. Memoriał zawierał także przemyślenia związane z ówczesną sytuacją społeczeństwa, poziomem uświadomienia narodowego oraz wnioski do dalszej pracy kierownictwa POW. Tymczasem w styczniu 1917 r. powstała Tymczasowa Rada Stanu (TRS). Jej zwierzchnictwo uznała POW, a w pracach TRS, przede wszystkim Komisji Wojskowej, wziął udział Piłsudski⁶³. W Biurze Komisji zatrudnieni zostali najbliżsi mu oficerowie, Opiełiński został mianowany referentem działu propagandy⁶⁴.

Wobec nowych wydarzeń w 1917 r., w tym wybuchu rewolucji w Rosji, dotychczasowa linia postępowania Komendanta, opierająca się na

⁵⁸ CAW, AP 4435, Opiełiński Jan, Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921.

⁵⁹ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

⁶⁰ Z. Krakowska, *Ze wspomnień peowiaczki*, „Niepodległość” 1935, t. XII, z. 1(30), s. 92.

⁶¹ J. Pająk, *Centralny Komitet Narodowy 1915–1917*, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 3, s. 161.

⁶² CAW, I. 341.1.422, mps (bez tytułu), 9 V 1916, k. 15–17; T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 64.

⁶³ Z. Grabowski, *Polska Siła Zbrojna (1917–1918)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, nr 1, s. 43.

⁶⁴ T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 105.

współpracy z państwami centralnymi, uległa zmianie. Na początku maja 1917 r. nastąpiły też wewnętrzne zmiany w organizacji Komendy Naczelnej POW. Grupy okręgów uległy stopniowej likwidacji, tworząc w czerwcu 1917 r. ekspozytury Komendy Naczelnej. Jedna funkcjonowała na obszarze okupacji austriackiej z siedzibą w Lublinie, druga dla okupacji niemieckiej mieściła się w Warszawie. Opieliński został mianowany szefem ekspozytury w Warszawie⁶⁵. Miała też powstać zupełnie nowa organizacja pod nazwą Konwent, składająca się z dwóch niezależnych ogniw, pod kryptonimami A i B. W pierwszej mieli znaleźć się ludzie związani z POW i środowiskami lewicowymi, w B – przedstawiciele środowiska ekonomiczno-finansowego. Tymczasem w lipcu 1917 r. doszło do kryzysu przysięgowego, aresztowania Piłsudskiego i rozwiązywania Legionów⁶⁶.

W okresie poprzedzającym kryzys przysięgowy Opieliński pozostawał w bliskim otoczeniu Piłsudskiego, co widoczne jest na zachowanych fotografiach z tego okresu⁶⁷. Przebywając w Warszawie, „Wojsznar” mieszkał w różnych, zakonspirowanych mieszkaniach i ukrywał się przed policją niemiecką⁶⁸. Przyjmował też różne nazwiska (Zdanowicz, Sanowicz) i role, na przykład podawał się za nauczyciela. Zaangażował się w tym czasie też w działalność polityczną, mianowicie został członkiem nowo powołanej partii politycznej PSL-Wyzwolenie⁶⁹. Mimo zagrożenia aresztowaniem przysuszczałnie utrzymywał kontakt z matką i siostrami, przynajmniej przed kryzysem przysięgowym. Obecność syna i brata w Warszawie była istotna dla osamotnionych kobiet, gdyż ojciec rodziny, Tadeusz zmarł w 1915 r.⁷⁰ W okresie peowiackiej działalności Jana Opielińskiego w stolicy doszło do bardzo ważnego wydarzenia w jego życiu, mianowicie 29 lipca 1916 r. ożenił się. Wybranka, Aleksandra z domu Ganowicz, urodzona w Koninie, była jego rówieśnicą i absolwentką studiów prawniczych⁷¹.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 114; J. Z. Pająk, *Lewica niepodległościowa na Kielecczyźnie w latach I wojny światowej*, „Między Pilicą a Wisłą. Studia i Materiały Historyczne” 2010, t. 10, s. 127; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 307.

⁶⁶ J. Cisek, *Józef...*, s. 112; J. Holzner, J. Molenda, *Polska w pierwszej...*, s. 288, 309–310.

⁶⁷ T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, fot. 10, 11.

⁶⁸ CAW, Dokumenty personalne (ewidencyjno-kwalifikacyjne) z czasów wojny 1918–1921 oficerów W.P., sygn. 2079, Karta ewidencyjna oficerska.

⁶⁹ Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, M. Opielińska, „Życiorys Jana Tadeusza Opielińskiego”, mps, s. 1–2; Anonim, *Porucznik Jan Opieliński*, „Dziennik Lubelski”, 7 XI 1918, s. 3.

⁷⁰ M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 4; Tadeusz Opieliński pochowany został na cmentarzu Powązkowskim, jego grób znajduje się tuż za nagrobkiem syna, kw. 195.

⁷¹ Urząd Stanu Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy, Wydział Archiwum, dane osobowe z aktu ślubu nr I-6/76/1916.

Kryzys przysięgowy spowodował represje okupantów wobec środowiska peowiackiego. Opieński uniknął aresztowania, ale podobnie jak kilku innych oficerów z grona bliskiego Piłsudskiemu został zwolniony z wojska i pozbawiony prawa noszenia munduru⁷². Istnieje też wersja, że został zwolniony z Legionów na własną prośbę, na podstawie rozkazu z 3 sierpnia 1917 r.⁷³ Pozostali na wolności dowódcy POW przystąpili do budowy planowanych organizacji A i B i kierującego ich pracami Konwentu. W jego skład, obok innych znanych oficerów legionowych, jak Rydz-Śmigły, Koc, Kasprzycki, Jędrzejewicz, wszedł także „Zdanowicz”-Opieński⁷⁴. Znakoomicie radził sobie z powierzonymi zadaniami⁷⁵. Komendantem naczelnym POW krótko był Kasprzycki, a następnie obowiązek ten przejął Opieński – „pełnił tę niesłychanie odpowiedzialną funkcję, ciągle śledzony i tropiony przez niemiecką Feldpolizei. Pod kilkunastoma nazwiskami mieszkając codziennie w innym miejscu, w przebraniu – mjr Opieński kieruje niezmordowanie pracą”⁷⁶.

Tymczasem kolejne wydarzenia na froncie zmusiły państwa centralne do ponownej próby pozyskania Polaków, mianowicie na podstawie zarządzeń obydwu cesarzy z 12 września 1917 r. w następnym miesiącu powstała Rada Regencyjna w Warszawie. Miała ona stanowić najważniejszą władzę państwową w Królestwie Polskim, jednak z powodu uległości wobec władz okupacyjnych jej członkowie nie zdołali przekonać do siebie społeczeństwa⁷⁷. W październiku 1917 r. komendantem głównym POW został Rydz-Śmigły. Do pracy w kierownictwie powołał wielu nowych oficerów, głównie z Krakowa. Od tej pory na czele POW stała Komenda Główna i podległe jej Komendy Naczelnej (KN). Komenda nr 1 funkcjonowała w Warszawie; na jej czele do kwietnia 1918 r. stał Opieński. Następnie powołano Komendę Naczelna nr 2, obejmującą teren Galicji, Komendę nr 3 w Kijowie i Komendę nr 4 w Lublinie. Organizację tej ostatniej powierzono Opieńskiemu, zwolnionemu z obowiązków kierowania

⁷² M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 303.

⁷³ CAW, AP 4435, Opieński Jan, Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921 r.

⁷⁴ A. Bełcikowska, *Polska Organizacja...*, s. 16; J. Holzner, J. Molenda, *Polska w...*, s. 465; T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 142.

⁷⁵ T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 144; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 374.

⁷⁶ CAW, Jan Opieński, I.482.72-6632, Wniosek na odznaczenie orderem „Virtuti Militari” w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z dnia 23 I 1920, Warszawa 30 X 1921 r., k. 5 [pisownia oryginalna]; w tym czasie był jeszcze kapitanem, stopień majora otrzymał pośmiertnie. Dokładnej daty awansu na stopień kapitana na razie nie ustalono, ale miało to miejsce w 1917 r.; zob. W. K. Cygan, *Słownik...*, s. 82, T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 180.

⁷⁷ J. Holzner, J. Molenda, *Polska w...*, s. 489.

KN w Warszawie. Jako działacz ścisłego kierownictwa POW udał się na wyznaczony teren w połowie 1918 r.⁷⁸

Zamieszkał w obcym sobie mieście, jednak ze wszystkich sił starał się wypełnić powierzone mu zadanie. Jak można wnioskować, miał u boku zaufanych ludzi, którzy go wspierali. Wśród nich znaleźli się na przykład Hanna i Jan Pohoscy. Ona była pracownicą biura prasowego najpierw Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN), a potem sekretarką Piłsudskiego, on należał, podobnie jak Opieliński, do PSL-Wyzwolenie i Konwentu A⁷⁹. Po kryzysie przysięgowym wyjechali z Warszawy do Lublina, przypuszczalnie wraz z Opielińskim. Być może to Pohoski był w tym czasie najbliższym współpracownikiem komendanta KN nr 4. Przygotowania POW w Lublinie miały wtedy szczególne znaczenie. Na części ziem polskich na przełomie października i listopada rozpoczął się proces przejmowania władzy i rozbrajanie wojsk okupacyjnych. W początkach listopada pozostali na wolności oficerowie POW i część polskich polityków zdecydowali o powołaniu Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej (TRRP). Na miejsce inauguracyjnego spotkania wyznaczono właśnie Lublin⁸⁰. Według relacji najmłodszej z sióstr Opielińskich szef Komendy nr 4, jako członek PSL-Wyzwolenie miał być jednym z członków TRRP⁸¹. Niezmordowany Opieliński kierował akcją rozbrajania i przygotowaniem politycznymi, lecz nie dokończył zadania: „Mianowany Kom. Nacz. K.N. 4 doprowadza organizacyjną pracę do możliwości rozwoju. W dniu rozbrajania okupanta umiera, zwalony chorobą, której nabawił się na jednym z objazdów”⁸².

W czasie kontroli podległego mu terenu pod koniec października zaraził się hiszpanką. Mimo choroby nadal aktywnie pracował, kierując akcją rozbrajania zaborców. Jednak osłabiony grypą i nadmierną pracą organizm zaatakowało także ciężkie zapalenie płuc. Opieliński, występujący pod pseudonimami „Wojsznar” i „Zdanowicz”, zmarł w południe, 4 listopada 1918 r. Zgon nastąpił w Lublinie, w konspiracyjnym mieszkaniu doktora Marka Arnsztajna, lekarza, działacza społecznego i politycznego⁸³.

⁷⁸ *Ibidem*; połowa 1918 r. to data podana w Wyciągu Ewidencyjnym (zob. CAW, AP 4435), natomiast w artykule: *Wzór żołnierza i obywatela...* napisano, że do Lublina trafił już w kwietniu 1918 r.

⁷⁹ Zob. M. J. Żmichrowska, *Hanna Pohoska 1895–1953*, Olsztyn 1995, s. 20, 40–41, 48–49.

⁸⁰ B. Miedziński, *Wspomnienia (Dokończenie)*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1976, z. 37, s. 134; T. Nałęcz, *Pokolenie...* [w:] *Legenda...* s. 346.

⁸¹ Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; M. Opielińska, „Życiorys ...”, s. 2.

⁸² *Wzór żołnierza i obywatela...*; rozbrajanie oddziałów okupacyjnych w Lublinie m.in.: M. Sobieraj, *Wybicie się Lublina na niepodległość w listopadzie 1918 r. Aspekt militarny* „Roczniki Humanistyczne” 2006, t. 54, z. 2, s. 1–16.

⁸³ Urząd Stanu Cywilnego w Lublinie; Odpis zupełny aktu zgonu, nr 502/1818/1, Lublin 4 XI 1918 r.; T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 198 (tu podano datę śmierci 3 listopada); Nekrolog J. Opielińskiego, „Nowa Gazeta”, 9 XI 1918, s. 3, z datą 5 listopada. Problem daty

Jan Opiełiński pozostawił po sobie wdowę, matkę i siostry⁸⁴. W latach wielkiej wojny był postacią powszechnie znaną, jego nazwisko pojawiło się w pieśniach legionowych, m.in. autorstwa towarzysza broni, kapitana Wacława Denhoffa-Czarnockiego, pt. *Peowiacy*:

„Mają Zdanowicza
Który «jako taki»
Do mobilizacji
Wiedzie peowiaki”⁸⁵

Poświęcone mu nekrologi zawierały wzniosłe słowa, iż był niezwykłym żołnierzem, „doskonałym organizatorem sił narodowych w walce o wyzwolenie narodu”⁸⁶. Podczas uroczystości w 1935 r., z okazji poświęcenia wspomnianego na początku pomnika–nagrobka, nazwany został „wzorem żołnierza i obywatela”. Jako wybitny żołnierz został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości oraz Orderem Virtuti Militarii V klasy⁸⁷.

Niniejsze opracowanie nie wyczerpuje tematu, jaki został w nim podjęty, a raczej go sygnalizuje. Ważne wydaje się pogłębienie wiedzy na temat roli Opiełińskiego w POW, a zwłaszcza jego działalności politycznej, również jako członka partii PSL-Wyzwolenie. Bliższego wyjaśnienia też wymaga na przykład jego rola w Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych, gdzie występował jako reprezentant POW⁸⁸. Ciekawe też mogą być dalsze badania dotyczące jego powiązań towarzyskich czy przyjacielskich z wieloma znanymi postaciami II Rzeczypospolitej. Poczynione jednak dotąd ustalenia pozwalają choć w niewielkim zakresie przybliżyć tę interesującą postać. Mogą też skłaniać do podjęcia szerszych badań biograficznych dotyczących Opiełińskiego, czy też bliższego ujęcia jego działalności w no-

dziennej zgonu także w: M. Sobieraj, *Wybicie się Lublina...*; Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 4.

⁸⁴ Żona, Aleksandra Opiełińska zmarła przed wybuchem II wojny światowej, działała w Lidze Kobiet, była pracownicą Ministerstwa Sprawiedliwości, współpracowała także z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej. Matka, Kamila Opiełińska zmarła w 1944 r. w Kielcach, gdzie mieszkała z najmłodszą córką Marią. Siostry Opiełińskiego przeżyły okupację niemiecką i zmarły po wojnie, Stanisława w 1963 r. (pochowana na Powązkach), Zofia w 1974 r. (pochowana na Powązkach), Maria w 1975 r. (pochowana na Nowym Cmentarzu w Kielcach, razem z matką); na podst. Zbiorów rodzinnych M. Wrzeszcza, M. Wrzeszcz, „Z moich...”, s. 5–27.

⁸⁵ *A gdy na wojenkę szli Ojczyźnie służyć... pieśni i piosenki żołnierskie z lat 1914–1918: antologia*, oprac. A. Roliński, Kraków 1996, s. 165.

⁸⁶ *Z żałobnej karty...*, s. 3, *Porucznik Jan Opiełiński*, „Dziennik Lubelski”, 7 XI 1918, s. 3.

⁸⁷ Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; wszystkie odznaczenia i legitymacje, poza zaginionym Krzyżem Virtuti Militarii znajdują się w zbiorach rodziny.

⁸⁸ J. Holzner, J. Molenda, *Polska w Pierwszej...*, s. 446.

wych opracowaniach monograficznych związanych z tematyką legionową i peowiacką.

STRESZCZENIE

Izabela Bożyk, „Wzór żołnierza i obywatela” – Jan Opiełiński, „Wojsznar”, „Zdanowicz” (1892–1918)

Jan Opiełiński, pseudonim „Wojsznar”, „Zdanowicz” urodził się 2 października 1892 r. w Warszawie w rodzinie inteligentckiej. Egzamin maturalny zdał w prywatnej Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców, a następnie zapisał się na Wydział Budowy Maszyn Politechniki Lwowskiej. Był słuchaczem niższej szkoły oficerskiej we Lwowie, członkiem Związku Strzeleckiego. Od 1914 do 1915 r. walczył w szeregach I Brygady Legionów Polskich, gdzie uzyskał stopień podporucznika. Jako zaufany oficer został skierowany przez Józefa Piłsudskiego do rozbudowy POW. Po kryzysie przysięgowym członek Konwentu Organizacji A, pełnił funkcję komendanta naczelnego POW, a następnie komendanta Komendy Naczelnej nr 4 w Lublinie. Kierował w tym mieście akcją rozbrajania wojsk zaborczych jesienią 1918 r. Był zaangażowany też w działalność polityczną jako członek PSL-Wyzwolenie. Zmarł w Lublinie 4 listopada 1918 r.

Słowa kluczowe: Jan Opiełiński, I Brygada, Polska Organizacja Wojskowa, Konwent Organizacji A, Józef Piłsudski

SUMMARY

Izabela Bożyk, „Model of a Soldier and a Citizen” – Jan Opiełiński, „Wojsznar”, „Zdanowicz” (1892–1918)

Jan Opiełiński „Wojsznar” was born on the 2nd of October 1892 in Warsaw, in an intelligentsia family. He passed the secondary school final exams in the private Trade School of the Merchants Union and then enrolled in the Department of Mechanical Engineering of the Technical University of Lviv. He was a student of the lower officers' school in Lviv, and a member of the Riflemen's Association. In the years 1914–1915 he fought in the 1st Brigade of the Polish Legions, where he was promoted to the rank of the second lieutenant. As a trusted officer he was delegated by Józef Piłsudski to expand the Polish Military Organisation. After the Oath crisis he was a member of the Convention of Organisation A and also served as the Main Commander of PMO, and then as Commander of Main Headquarters No. 4 in Lublin. In this city he was in charge of disarming the partitioners' armies in Autumn of 1918. He was also involved in political activity as a member of the Polish Peasant Party „Wyzwolenie [Liberation]”. He died in Lublin on the 4th of November 1918.

Keywords: Jan Opiełiński, 1st Brigade, Polish Military Organisation, Convention of Organisation A, Józef Piłsudski

РЕЗЮМЕ

**Изабела Божик, „Модель солдата и гражданина”
– Ян Опелиньски, „Войснар”, „Зданович” (1892–1918)**

Ян Опелински (псевдонимы – „Войшнар”, „Зданович”) родился 2 октября 1892 г. в Варшаве в интеллигентской семье. Экзамен на аттестат зрелости сдал в частной Школе Торговли.

Общества купцов, а затем поступил на факультет строительства машин Львовской политехники. С 1914 до 1915 г. служил в рядах I Бригады польских легионов, где получил звание подпоручика. В качестве доверенного офицера был направлен Юзефом Пилсудским в Польскую военную организацию. После „кризиса присяги” – член Конвента Организации А, исполнял должность главного коменданта Польской военной организации, а затем Коменданта Главного командования № 4 в Люблине. В этом городе он руководил разоружением вторгшихся войск осенью 1918 г. Был вовлечен также в политическую деятельность как член Польской крестьянской партии „Освобождение”. Умер 4 ноября 1918 г. в Люблине.

Ключевые слова: Ян Опелински, I Бригада, Польская военная организация, Конвент Организации А, Юзеф Пилсудски